Documente inedite privind istoria restaurării picturii murale

O istorie a restaurării vechilor zugrăveli din ţara noastră nu s-a scris încă. Disciplină înrudită cu pictura, dar cu problemele ei specifice – ea a început să formeze o preocupare deosebită abia la sfârşitul secolului trecut, dezvoltându-se la noi în ţară ca o reacţie la curentele înnoitoare ale picturii murale din secolul XIX, care au culminat cu operele lui C. Lecca, Gh. Tattarescu, M. Pop, Epaminonda Bucevschi în Bucovina şi Gheorghe Baba în Oltenia [1]. Împotrivindu-se tendinţelor păgubitoare de a se acoperi frescele originale cu ulei [2]; restaurarea propriu-zisă a vechilor picturi a însemnat – ipso facto – recunoaşterea valorilor artistice şi a mesajului lor istoric. Sprijinită de autorităţile vremii, mai ales de Comisia Monumentelor Istorice[3], ca şi de unele personalităţi din lumea artistică – şi trebuie amintit în primul rând pictorul Costin Petrescu [4] – opera de restaurare a picturilor a început în ţara noastră în condiţii dificile.

Era o epocă – în ultimii ani ai secolului care se încheia şi primii ani ai noului veac al XX-lea – când în lumea artistică românească se confruntau opinii uneori diametral opuse cu privire la stilul noilor picturi murale; o epocă când nici comanditarii nu aveau o opinie clară în această privinţă, iar punctul de vedere oficial întârzia să se generalizeze. Era de asemeni o vreme când nici conceptul de restaurare nu era clar. Noţiuni ca: repictare, curăţire, spălare erau interpretate diferit, iar tehnologiile folosite, se poate afirma că erau tot atâtea câţi pictori erau. De altfel, nici pentru specialişti nu se lămuriseră încă problemele de bază ale artei bizantine [5].

În aceste condiţii, ar fi incorect de a cataloga sau eticheta într-un anumit fel pe protagoniştii luptei de opinii care se desfăşura în acei ani, indiferent dacă ei erau dintre pictori sau reprezentanţi ai autorităţilor cu atribuţii în acest domeniu. De aceea, un studiu care s-ar ocupa de această problemă nu are voie să se lase influenţat de acuitatea polemicilor stârnite în urma unor lucrări de pictură murală sau de restaurare considerate succese sau insuccese la vremea respectivă. Clarificările au intervenit în timp, mai ales după primele restaurări ştiinţifice ale vechilor fresce [6]. Pentru a fi însă înţeles stadiul în care se afla problema în discuţie la începutul veacului XX, sunt necesare câteva precizări de ordin istoric şi legislativ.

Este important de reţinut pentru evoluţia viitoare a problemei că, potrivit Decretului cu nr. 1672 din 3 decembrie 1864, privind înfiinţarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române [7] acesta nu avea atribuţii cu privire la pictura bisericească. Politica statului în domeniul artelor era dirijată prin „Comitetul academic de bele

[1] Pentru opera acestora a se vedea: Jack Brutaru, *„C. Lecca"*, Bucureşti, 1956; Jaques Wertheimer – Ghica, *„Gheorghe M. Tattarescu"*, Bucureşti, 1958; Ion Frunzetti, *„Mişu Popp"*, Bucureşti, 1955; Leca Morariu, *„Ep. Bucevski"* în *„Convorbiri Literare"* an LXXIV, 1941, nr. 4, pag. 416–424; Corneliu Gheorghian, *„La semicentenarul morţii lui Epaminonda Bucevski"*, idem, pag. 491; Oliver Velescu, *Activitatea pictorului bănăţean Gheorghe Baba în Oltenia*, în *„Banatica"* III, 1975 Reşiţa, pag. 327.

[2] N. Iorga, *„Monumentele noastre şi opera C.M.I."* în *„Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice"* an. XXX, 1938, fasc. 96. (Pe viitor se va cita: B.C.M.I.).

[3] N. Iorga, *„Mai vechi apărători ai stilului monumentelor bisericeşti"*, în „B.C.M.I.", XXVII, 1934, fasc. 80, pag. 91.

[4] „Într-o vreme când nimeni nu se mai gândea la vechea noastră pictură bisericească, Costin Petrescu nu numai că a pus problema şi a deşteptat cugetele, dar a şi pregătit temeinic o serie de pictori bisericeşti..." cf. I. D. Ştefănescu, „Cuvânt înainte"la cartea lui A. G. Verona, *„Pictura. Studiu tehnic"*, Mănăstirea Neamţ, 1944, pag. VII. Despre prime încercări de restaurare a vechilor picturi bisericeşti din Ţara Românească, datorate „arhizugravului" Iordache Venier, din secolul al XVIII-lea amintesc Pavel Chihaia, *„Două vechi autoportrete din Ţara Românească"*, în *„Studii şi Cercetări de Istoria Artei"*, 1963, 1 pag. 211–222 şi Al. Alexianu, *„Mode şi veşminte din trecut"*, Bucureşti, 1971, vol. II, pag. 149.

[5] cf. I. D. Ştefănescu, op. cit., pag. VI. În acest sens a se vedea şi unele din articolele lui Al. Tzigara-Samurcaş în „Convorbiri Literare" începând din 1906 sau *„Notele iconologice"* ale lui A. Baltazar în aceeaşi revistă în anii 1908 şi 1909.

[6] O primă lucrare fundamentată ştiinţific s-a executat în anul 1911 la biserica Domească din Curtea de Argeş de către pictorul I. Mihail, expertul Comisiunii Monumentelor Istorice pentru probleme de pictură, publicată în *„B.C.M.I."* 1917–1923. Pictorul I. Mihail a depus o muncă modestă dar plină de roade timp de aproape patru decenii. Referatele lui, răspândite în dosarele arhivei C.M.I. sunt documente de prim ordin pentru cunoaşterea stării picturii murale din ţara noastră şi a intervenţiilor care s-au făcut asupra ei. A se vedea şi necrologul iscălit de Victor Brătulescu în *B.C.M.I.* XXXVII, 1944, fasc. 119–122, pag. 94.

[7] *Buletinul Legilor Principatelor Unite Române*, 1869, pag. 1349.

http://patrimoniu.gov.ro

arte" instituit prin Decretul Domnesc nr. 922 din 12 mai 1869 prin care se aproba „Regulamentul pentru şcoalele naţionale de bele arte"[8].

În anii următori, cadrul legislativ – care din păcate nu a fost întotdeauna respectat, ba chiar eludat – tinde să devină mai precis, atribuţiile să fie mai la obiect. Astfel, în „Regulamentul asupra Comisiei Monumentelor Publice", aprobat prin Decretul Domnesc nr. 754, din 6 aprilie 1874, se precizează că numita „comisiune va avea ca cea mai importantă a sa datorie a conserva stilul primitiv al monumentului" între care şi „zugrăvelile"[9]. Preocuparea pentru „zugrăveli" şi conservarea lor se întâlneşte şi într-o circulară a Sinodului din 28 mai 1874, tipărită însă abia în 1903[10] cu privire la calitatea lumânărilor folosite în lăcaşurile de cult. În noul „Regulament al şcoalelor de bele arte, galeriilor de tablouri şi museelor de sculpturi", aprobat prin Înalt Decret Regal, nr. 601, din 28 februarie 1883, vechiul comitet academic devine „Consiliul şcolar de bele arte", în ale cărui atribuţii este şi aceea de a „observa planurile şi proiectele de lucrări de artă", între care şi „bisericile şi picturile acestora". Consiliul îşi va da avizul său putând cere modificarea conform regulelor estetice şi de artă..."[11].

Un moment foarte important, o cotitură în evoluţia istorică a picturii murale constituie decizia Sfântului Sinod, din 22 noiembrie 1889, „privitoare la icoanele, arhitectura, pictura şi ornamentaţia bisericilor din toată ţara, cum ar fi să se urmeze pe viitor", prin care se hotărăşte ca „pictura, arhitectura şi ornamentaţiunea care se va introduce de acum înainte prin bisericile vechi, fie prin cele noi sau reînnoite, să fie conform stilului bizantin"[12]. Nu întâmplător, în timp ce pictorul Mirea lucra într-o manieră modernă la catedrala din Constanţa[13], se face o mare publicitate „Inconografiei"[14], apărută în anul 1891, iar Sinodul îşi înscrie la ordinea de zi a sesiunii din toamna anului 1893 punctul: „Iconografia bisericii".

Scopul mărturisit al dezbaterii, care se va ţine însă tocmai după cinci ani, în 1898, a fost de a se „curma abuzul ce se face cu împărţirea prin ţară a icoanelor străine, a căror pictură nu corespunde nici spiritului bisericii noastre, nici gustului românesc"[15]. La 4 mai 1898, Mitropolitul Primat prezintă un proiect de regulament pentru zugrăvirea bisericilor, care cuprinde 30 de articole şi a cărui idee centrală este subliniată în primul articol: „sub pedeapsa de nulitate este admis numai stilul bizantin". Proiectul a fost discutat într-o şedinţă secretă a Sfântului Sinod şi aprobat la 18 mai 1898, dar fără ca el să fi fost publicat[16]. Abia în 11 octombrie 1912, deci după 14 ani, prin decret regal se aprobă „Regulamentul pentru zugrăvirea bisericilor"[17] devenit astfel lege de stat.

La începutul secolului, dispoziţiile în vigoare privitoare la pictura murală erau însă departe de a fi respectate. Comanditarii preferau în continuare pictura „modernă", care o practicau atât pictorii români cât şi cei străini.

Disputa îmbracă o faţetă nouă, „naţională", într-o intenţie lăudabilă, dar care nu schimbă fondul problemei. Astfel, un grup de pictori: G. Ioanid, C. Georgescu-Corbu, D. Serafim şi Tache Ionescu cer Sinodului să se dea dispoziţie „de a nu se mai primi pictori străini la pictarea bisericilor ortodoxe". Memoriul a fost provocat de angajarea la biserica Amzei din Bucureşti – în urma unui concurs – a pictorului italian Marchetti. Cererea pictorilor mai sus numiţi a fost discutată în sesiunea Sfântului Sinod din primăvara anului 1900, hotărându-se că talentul este criteriul prioritar, iar „pictura să fie bisericească şi artistică"[18].

Discuţiile continuă şi în public. „Revista Artelor", care apărea în acei ani, oglindeşte prin articolele sale starea de spirit a epocii. Sunt publicate materiale teoretice privitoare la rolul social al picturii murale sau de popularizare a marilor teme din pictura universală, pledoarii pentru „frumuseţea corporală" şi altele. Foarte incisive sunt articolele arhitectului Stephănescu, semnate numai cu prenumele Victor. El pledează pentru pic-

[8] *Monitorul Oficial al României*, nr. 109 din 20 mai/1 iunie 1869. Art. 5, pt. f.

[9] *Idem*, nr. 78 din 7/19 aprilie, 1874. Art. 5, al. 3.

[10] *Biserica Ortodoxă Română*, an XXVI, nr. 10, ianuarie 1903, pag. 1172. (Pe viitor se va cita B.O.R.).

[11] *Monitorul Oficial*, nr. 271 din 3 martie 1883. Capit. XIII, art. 60.

[12] Legea organică şi regulamentele Sf. Sinod. Ed. IV-a, 1892, pag. 159–161.

[13] N. Iorga, Art. cit. în *B.C.M.I.* fasc. 80, 1934, pag. 91.

[14] *„Iconografia. Arta de a zugrăvi tâmplele şi icoanele bisericeşti. Manuscris cu o precuvântare, descris şi adnotat de Ghenadie Enăceanu, episcop de Râmnic"*. Bucureşti, 1891. Volumul cuprinde Erminia lui Gheorghe Zugravul din anul 1841.

[15] *B.O.R.* an. XVII, 1893–1894. Anexa: *Dezbaterile Sfântului Sinod*. pag. 5.

[16] *Idem* an. XXII, 1898, nr. 5 Anexa: *Dezbaterile Sfântului Sinod din sesiunea de primăvară, anul 1898*, pag. 25–31 şi 121–145.

[17] *Monitorul Oficial* nr. 160 din 17 octombrie 1912, pag. 7723.

[18] *B.O.R.* an. XXIV, nr. 4 iulie 1900. Anexa: *Dezbaterile Sfântului Sinod din sesiunea de primăvară, anul 1900*, pag. 17 şi 115–120.

http://patrimoniu.gov.ro

torii care „știu desemnul" și știu să „proporționeze omenește ceea ce se exprimă în chipuri omenești și pentru ochi omenești". El se ridică împotriva „hieratismului" pentru că „ar însemna a ne imobiliza, a ne imbeciliza de bună voie", dar este în acelaș timp și împotriva unor „tablouri prea italienești". „Atât cer eu – scria Victor Stephănescu în 1902 – ca să putem arăta cu lucrurile noastre că am trăit un timp când se știa bine desemna un cap, un tors, brațe, mâini, coapse, gambe, picioare" [19].

Așadar, în această atmosferă de contradicții în care erau implicați pictori, comanditari și teoreticieni ai artelor se hotărește în 1903 ca, în cadrul unor lucrări de reparații curente [20], să fie restaurată și vechea pictură a Mitropoliei bucureștene.

După ce pictorul Fritz Elsner, invitat oficial să execute această lucrare, refuză motivând alte angajamente, se primesc ofertele a nu mai puțin de 16 pictori, individuali sau grupați în colective [21]. Pictorii implicați, în ceea ce ne permitem să denumim „episodul 1904" din istoria picturii murale românești – dat fiind marele număr de artiști – sunt, în ordine alfabetică următorii: *N. Angelescu* (1869–1916) [22]; *Constantin Artachino* (1870–1954) [23]; *Ludovic Basarab* (1868–1933) [24]; *Bonardi Giovanni*, pictor decorator stabilit în București în anul 1893, autorizat ca pictor bisericesc conform propriilor sale declarații [25]; *Cantini Oresti*, absolvent al Școlii de Bele Arte din Perugia, pictor bisericesc autorizat în 1902 [26]; *Vasile Damian*, preot și pictor; *Elsner Fritz*, care iscălește și Exner când revine asupra refuzului inițial și face totuși o ofertă. Este autorul picturilor de la bisericile din Azuga, Obilești și Monteoru. Venit în țară în anul 1884, este, începând din 1896 pictorul Curții Regale, fiind considerat un reprezentant al „Jugendstil"-ului vienez [27]. *L. A. Galeota*, pictor italian care a expus la mari intervale în București. În 1903 a deschis în saloanele ziarului „L'Independance Roumaine" o expoziție personală, iar în 1901, participă la expoziția „Tinerimei Artistice". [28] *Constantin Gheorghiu* (1878–1936), pictor diplomat al Academiei din München, după propria-i mărturisire [29]; *Romeo Girolamo*, pictor decorator la Teatrul Național din București, iar din 1905 la teatrul San-Carlo din Neapole [30]; *Dumitru Marinescu* (1844–1924), pictor bisericesc autorizat în 1902 [31]; *Ion Marinescu*, menționat ca membru al „Cercului Artistic" [32]; *Costin Petrescu* (1873–1954), pictor bine cunoscut pentru opera sa artistică, teoretică și didactică; *Dumitru Serafim* (1862–1931) obține autorizația de pictor în 9 mai 1902 [33]; *Ipolit Strâmbulescu* (1871–1934) [34]; *Paul Uberti*, cu

[19] Victor Stephănescu, *„Arta în bisericile noastre"* și *„Pictura murală în biserică"* în *„Revista Artelor"* I, nr. 9, 1902, pag. 1 și nr. 10, 1903 pag. 3. Despre activitatea autorului acestor articole care a trăit între anii 1876 și 1950 a scris Ion Cazaban, *„Un precursor al scenografiei moderne, Victor G. Stephănescu"* în *„S.C.I.A. seria Teatru, Muzică, Cinematografie"* tom. 31, 1984, pag. 83.

[20] Arhivele Statului, fond M. Culte, dos. 3904/1903, fila 89.

[21] Documentele cu privire la acest episod formează dosarul intitulat *„Refacerea picturilor Mitropoliei București"* păstrat la Arhivele Statului, fond. M. Culte sub nr. 3891/1904. În cele ce urmează ne vom referi numai la documentele din acest dosar, grupate în Anexa studiului de față: ele se publică și se folosesc aici pentru prima oară.

[22] Despre activitatea sa până în anul 1909 la Th. Cornel, *„Figuri contemporane din România"*, pag. 628 și pentru anii următori la Eugeniu Dublea, *„Artiști plastici români"*, București, 1936, pag. 9.

[23] Th. Cornel, op. cit., pag. 102. Autorizația de pictor bisericesc a primit-o în anul 1900, luna mai. Cf. *B.O.R. an. XXIV, nr. 4, iulie 1900. Anexa: Dezbaterile Sfântului Sinod din sesiunea de primăvară a anului 1900,* pag. 142. Tot aici, date biografice. A se vedea și Petre Oprea, *„Constantin Artachino. Câteva date despre viața și opera acestuia"* în *S.C.I.A.* nr. 3–4 1957, și, de același autor: *„Scrieri despre arta românească, secolele XIX–XX"* București 1971; Ioan Spiru, *„Activitatea lui Luchian și Artachino ca pictori de biserică"*, în *S.C.I.A. s. Artă Plastică t.* 13, nr. 2, 1966, pag. 269.

[24] Th. Cornel, op. cit. pag. 180.

[25] Documentul nr. 5 din Anexă.

[26] Cf. *B.O.R.* XXVI nr. 2–3 mai–iunie 1902. Anexa: *Dezbaterile Sfântului Sinod* pag. 304.

[27] Documentul nr. 1 din Anexă. Pentru case pictate în București a se vedea *Revista Muzeelor* nr. 1, 1924. Biografia și opera artistică la Petre Oprea, *Itinerar prin case vechi din București*, 1986, pag. 59 și 214.

[28] Despre Galeota relatează Paula Constantinescu, *Eugeniu Voinescu. Notă biografică* în *S.C.I.A.s. Artă Plastică* t. 19, nr. 1, 1972, pag. 131.

[29] Documentul nr. 18 din Anexă. Menționat și în *Muzeul Toma Stelian. Catalog, pictură sculptură, desen*, București 1939.

[30] Pompiliu Eliade, *Teatrul Național din București în 1908–1909*, București 1909, pag. 96. Știri despre Girolamo Romeo la Doina Schobel, *Pictura monumentală în opera lui Camil Resu*, în *Revista Muzeelor* IV, 1967, nr. 1 pag. 66, nota 1 și la Paula Constantinescu, Art. cit. pag. 131.

[31] Cf. *B.O.R.* XXVI nr. 2–3, mai–iunie 1902. Anexa: *Dezbaterile Sfântului SInod,* pag. 305. Menționat de V. Cândea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, *Ateneul Român. Monografie* București, 176, pag. 207.

[32] Muzeul Național de Artă. Arhiva, fond Saint Georges, document 2558.

[33] Cf. *B.O.R.* XXV,nr.4, iulie 1902. Anexa *Dezbaterile Sfântului Sinod din 1901.* Tot aici date biografice despre începuturi; între altele medalie la Expoziția universală din Paris. A se vedea și Elena Mateescu, *Dimitrie Serafim* în *S.C.I.A.s. Arta Plastică* t. 13, nr. 1 1961, pag. 124–132.

[34] Eugeniu Dublea, op. cit. pag. 29; Petre Oprea, *Ipolit Strâmbulescu artist și profesor* în *S.C.I.A.t.* X, nr. 1, 1963, pag. 237; *Catalogul expoziției retrospective Ipolit Strâmbu* Craiova, 1971.

http://patrimoniu.gov.ro

autorizaţie de pictor bisericesc din 8 mai 1902[35]; *Nicolaie Vermont* (1866–1932)[36]; *Eugeniu Voinescu* (1842–1909)[37], elev al pictorului rus AivazovschiRevenind la pictura din biserica Mitropoliei din Bucureşti, constatăm că în situaţia unor straturi suprapuse – o frescă din 1669, cu refaceri în anii 1716–1719 şi 1793 şi apoi acoperită de Nicolaie Polcovnicu cu o zugrăveală nouă între anii 1835–1839 şi iarăşi retuşată în anul 1882[38] – li se cere pictorilor să facă propuneri de restaurare sau de curăţire. Pentru o mai uşoară înţelegere a ideilor cuprinse în ofertele depuse de pictori, ele au fost sintetizate în tabelul de mai jos după cum urmează:

Nr. crt.	Data ofertei	Numele pictorilor	Modalitatea de lucru propusă	Timpul de lucru propus	Preţul cerut lei
1.	1903 feb. 19	Ip. Strâmbulescu C. Artachino, I. Marinescu	„restaurare radicală"	2 ani	60 000
2.	1903 apr. 14	V. Damian	„restaurare şi completare în frescă a părţilor distruse"	nu precizează	55 000
3.	1903 apr. 29	Bonardi Giovani	curăţarea frescelor şi repictare	nu precizează	40 000
4.	1903 mai 5	D. Marinescu	copierea picturii, răzuirea pereţilor, refacerea picturii „în orice stil"	10 luni	165 000
5.	1903 mai 12	L. Galeota	spălare şi conservare	1 an şi 10 luni	70 000
6.	1903 aug. 22	F. Exner	pictură în ulei după o prealabilă decalchiere a celei vechi	nu precizează	65 000
7.	1903 sept. 10	N. Vermont, N. Angelescu, D. Serafim, C. Artachino	restaurarea frescei iniţiale	nu precizează	60 000
8.	1903 nov. 12	L. Galeota, Girolamo Romeo	pictarea din nou în ulei	nu precizează	70 000 cu folosirea aurului 80 000

[35] Cf. *B.O.R.* XXVI, nr. 2–3, mai–iunie 1902. Anexa: *Dezbaterile Sfântului Sinod, pag. 304.*

[36] Amelia Pavel şi Radu Ionescu, *Nicolae Vermont*, Bucureşti 1958.

[37] Eugeniu Dublea, op. cit pag. 34 şi Paula Constantinescu, Art. cit. pag. 131.

[38] Pentru istoria acestei picturi şi bibliografia a se vedea Oliver Velescu, *Un contract de pictură din 1835* în *Prima sesiune de comunicări ştiinţifice a muzeelor de artă* Bucureşti, 1966, şi, de acelaşi, *Nicolae Polcovnicul, zugravul* în *S.C.I.A.s. Artă Plastică* t. 15, nr. 7, 1968, pag. 89. Adăugăm la Bibliografie şi: I. Iordănescu, *Restaurarea bisericii Patriarhiei* în *Pictură şi Sculptură*, an. I, aprilie 1935, pag. 15, unde se face însă afirmaţia greşită că biserica a fost mistuită de flăcări în 1850 şi apoi refăcută de pictorul Teodorescu din Buzău. Între anii 1834–1935 pictorul Belizarie a executat o nouă pictură.

[38] Această echipă s-a destrămat. C. Artachino va oferta la 10 septembrie 1903 alături de Vermont şi Serafim, iar Ip. Strâmbulescu şi Ion Marinescu vor concura singuri.

http://patrimoniu.gov.ro

La 15 martie 1904, ministrul Spiru Haret hotărăşte adjudecarea lucrării prin concurs.[40] În acest scop se alocă fiecărui concurent individual sau unei echipe o suprafaţă de doi metri pătraţi în dreapta şi în stânga uşii de la intrare, pentru a-şi demonstra calităţile. Concursul s-a deschis oficial la 8 aprilie 1904, orele 2 p.m.[41], prin fixarea de către Petre Gârboviceanu, directorul Casei Bisericii a locurilor pentru desfăşurarea probelor, timp de şase săptămâni, pentru şase grupe, după cum urmează: 1) F. Exner 2) E. Voinescu, Romeo Girolamo şi L. Galeota 3) D. Serafim, C. Artachino. N. Vermont şi N. Angelescu 4)Ipolit Strâmbulescu 5) D. Marinescu 6) Ion Marinescu. Concursul nu s-a desfăşurat însă într-o atmosferă de rigurozitate deosebită, pentru că, la 29 aprilie, deci la trei săptămâni de la deschiderea lui nici o echipă nu începuse încă lucrarea[42]. Mai mult, se primesc noi cereri de participare din partea pictorilor Constantin Gheorghiu[43], ulterior respins, şi ale lui Costin Petrescu împreună cu Ludovic Basarab,[44] Oreste Cantini[45] şi P. Uberti[46]. Admiterea de noi candidaţi stârneşte un protest colectiv al pictorilor înscrişi deja la concurs, concretizat într-un memoriu depus la 19 mai 1904, măsura fiind considerată ca nelegală „deoarece noii concurenţi au putut vedea procedurile şi lucrările noastre, ele fiind gata"[47]. Terminarea lucrărilor este confirmată într-un raport către ministru, din 24 mai 1904; Spiru Haret desemnând o comisie de avizare formată din pictorul Mirea, arhitectul Gr. Cerkez şi I. Kalinderu[48].

Dar surpriza acestui concurs îl oferă însă Comisia Monumentelor Istorice (I. Kalinderu, Gr. Tocilescu, Gr. Cerkez şi N. Gabrilescu). În şedinţa din 16 iunie 1904, după ce a examinat lucrările se hotărăşte că: „nici una din grupele care au luat parte la concurs nu corespund întocmai aşteptărilor – şi de aceea – am fost de părere să se renunţe la restaurarea picturilor"[49]. Aşa se încheie aspectul administrativ al concursului, dar, aşa cum s-a arătat, el a prilejuit participanţilor motive de reflecţie şi îndemn la cercetare, rapoartele lor oglindind stadiul în care se găsea conceptul de restaurare a picturii murale în anul 1904, şi tocmai în aceasta constă valoarea documentelor care se publică în anexa acestui studiu.

Din analiza acestor mărturii rezultă că toţi pictorii au început lucrul printr-o prealabilă fază de documentare cu privire la starea de conservare a picturii, a cărei profunzime însă variază de la un artist la altul şi cu aprecieri asupra valorii istorice a picturii. Un prim aspect care trebuie relevat la concurenţi, indiferent de metoda de restaurare propusă, este acela al necesităţii înregistrării vechii picturi ca mărturie documentară. V. Damian scrie în memoriul său din 14 aprilie 1903 că, înainte de a se începe lucrările vor „trebui copiate cu cea mai mare scrupulozitate toate desemnurile şi tablourile ce vor fi pe ele, pentru că în urmă să se execute întocmai"[50]. Ideea copierii vechilor scene o găsim şi la D. Marinescu[51]. Giovanni Bonardi propune (Nota Bene: în 1903) folosirea unei instalaţii electrice pentru iluminare, în vederea fotografierii picturii înainte de refacere[52]. Fritz Elsner (Exner!) îşi propune şi el să facă decalchieri după pictura veche[53].

Mai importantă, din punctul de vedere al participanţilor, a fost cunoaşterea stării picturii şi a straturilor suprapuse. Aceasta îi obligă pe artiştii concurenţi la investigaţii „arheologice" pentru a hotărî care anume strat îl vor restaura în ipoteza că au adoptat această soluţie. Şi de data aceasta trebuie relevat studiul lui V. Damian. „Am constatat – scrie preotul pictor – cu deplina încredinţare, că pictura primă, când s-a zidit biserica, a fost executată *al fresco*[54], dar în decursul timpului i s-au mai făcut mai multe reparaţiuni. Cea

[40] Documentul nr. 14 din Anexă.
[41] Idem nr. 17.
[42] Idem nr. 20.
[43] Idem nr. 18.
[44] Idem nr. 19. Costin Petrescu a renunţat ulterior a mai participa.
[45] Idem nr. 21
[46] Idem nr. 22.
[47] Idem nr. 23.
[48] Idem nr. 24.
[49] Idem nr. 28. Tot atunci se hotărăşte ca Ip. Strâmbulescu şi D. Serafim „să fie însărcinaţi cu repunerea picturilor prelucrate de concurenţi în starea dinainte... prin mijlocul cel mai simplu"; lucrare executată în lunile iulie–septembrie 1904.
[50] Pictorul amintit întocmeşte un memoriu detaliat cu o largă introducere istorică cu privire la originile „artei decorative monumentale bisericeşti". Este o cercetare temeinică care lasă să se întrevadă o serioasă documentare, o adevărată introducere – o contribuţie la vremea ei – la istoria picturii murale. Are o atitudine critică faţă de lucrările executate şi argumentează care sunt calităţile şi defectele uneia sau alteia din metodele folosite. Întocmeşte şi un deviz. V. Damian nu participă la concurs. Pentru textul integral a se vedea dosarul amintit nr. 3891/1904, filele 17–26.
[51] Idem nr. 6.
[52] Idem nr. 5. În 5 februarie 1904, arhitectul C. Băicoianu solicită fotografierea întregii picturi din biserică, ceea ce ministrul Spiru Haret, prin rezoluţia din 18 februarie 1904 nu aprobă. Cf. 13 din Anexă.
[53] Idem nr. 10.
[54] Pictura originală datează din 1668. Cf. Oliver Velescu *Pisania Mitropoliei din Bucureşti* în *Sesiunea Ştiinţifică a Direcţiei Monumentelor Istorice* 1963, pag. 135.

http://patrimoniu.gov.ro

din 1793 s-a făcut în culori de apă cu clei" [55]. Această tehnică, scrie în continuare V. Damian „nu are calitatea de a da o pictură rezistentă la curăţirea de praf şi fum, dar se păstrează curată un timp mai îndelungat, fiind refractară gazelor şi mineralelor care se dizolvă în aer". Reparaţia din 1834–1839 „s-a făcut în culori de ulei şi culori de apă cu clei". Comentând această tehnică, pictorul scrie: „Restaurarea în culori de ulei e o condiţiune cu totul nepotrivită pentru un monument pictat „in fresco", aceasta ne-o probează însăşi locurile reparate care s-au înnegrit şi pătat pretutindeni unde s-a reparat, încât nu se mai cunoaşte pictura aproape deloc". Părţile executate în ulei sunt mai curate fiind spălate de mai multe ori „dar sunt în dezarmonie cu faţa lor lucioasă faţă de restul executat „in fresco" şi cu clei care se prezintă privirii cu aspect mat. O reparaţie mai mică, făcută cu câţiva ani în urmă [56], în ulei, ca să ascundă părţile stricate n-a reuşit pe deplin, căci pretutindeni s-au format nişte pete închise".

Trebuie pus în evidenţă şi rezultatul cercetărilor făcute de echipa C. Artachino, D. Serafim, N. Angelescu şi N. Vermont. În memoriul lor din 10 iunie 1904, ei declară că în biserica Mitropoliei din Bucureşti „se găsesc lucrări de o reală, de o însemnată valoare artistică, la care cu toţi trebuie să privim cu drag şi sfinţenie şi pe care ne vom sili din suflet să le readucem la ceea ce a fost acum 100 de ani când le-au zugrăvit Polcovnicul Nicolae şi Mathei zugravul, primii artişti români care au pus bazele unui început de artă cu caracter naţional în această mănoasă ţară" [57]. Rolul de precursori ai cercetării artei secolului al XIX-lea al grupului de pictori amintit este evident, dacă ne gândim că primul studiu care a relevat meritele lui Polcovnicu a apărut abia în 1938 [58].

Fresca iniţială, azi dispărută, este apreciată de Eugen Voinescu, Girolamo Romeo şi L. Galeota ca: „cea ma frumoasă şi artistic executată, fiind acoperită cu culori de apă iar mâinile şi capetele cu ulei". [59] Ar mai fi de amintit că acelaşi colectiv aprecia aceste retuşuri ca „nefiind în acord cu stilul şi arta inconografică veche". [60]

Trei straturi de pictură identifică Ipolit Strâmbulescu împreună cu D. Serafim:: frescă, apă şi ulei cu ceară. „Dintre acestea pictura cu apă acoperă totalitatea bisericii, rămânând numai capetele sfinţilor de jos şi mâinile lor zugrăvite cu ulei, iar fresca este foarte puţin rezistentă". Despre pictura cu apă se afirmă că este „foarte slabă, se desface la simpla atingere cu unghia". [61]

Fără a generaliza, constatăm că există între pictori o oarecare confuzie în încercările de periodizare şi etapizare a picturii de la Mitropolie, care confuzie va fi şi mai pregnantă în expunerea concepţiilor de restaurare.

Desigur, au existat şi unele încercări de teoretizare. Artachino şi colegii lui de echipă încercară chiar o definiţie: „A restaura nu înseamnă a acoperi peste tot vechea pictură cu substanţe, cu totul altele de ce erau înainte... ci este de a curăţa şi drege părţile stricate". [62]

Dar nu toţi erau de aceeaşi părere. Pentru restaurarea frescei originale se pronunţă V. Damian, care precizează: „pentru ca să se facă o restauraţie ştiinţifică, pictura din întreg interiorul bisericii *să se readucă la starea care a fost la început*" (sublinierea lui V. Damian), iar părţile stricate se vor executa din nou în frescă". [63] Concepţia colectivului L. Galeota. Girolamo Romeo şi Eugen Voinescu este clar exprimată: prin curăţare se „va conserva stilul curat al epocii în care s-a zidit". În primul lor memoriu, ei declară că vor „conserva picturile existente, având a le curăţa de tot ce este suprapus şi a face să reiasă culorile lor primitive prin mijlocul procedurilor cunoscute, întrebuinţate pentru reînnoirea frescelor antice". Adaosurile mai târzii – ornamentele lui Polcovnicu – propun a le „înlocui pe unde trebuie cu motive alese din cele vechi şi aceasta pentru uniformitate". Ei sugerează şi înlăturarea picturii „executate în anii din urmă în mod grosolan, desenate prost, cu altele de acelaşi stil cu cele vechi". Pentru pridvor propun păstrarea în parte a picturilor existente şi executarea unor mozaicuri. [64] Dar autorii revin la 12 noiembrie1903 asupra acestor propuneri în urma reexaminării picturii: „Nu este posibil decât a reface.. fiindcă picturile care mai sunt încă, se află în cea mai rea stare". Ei susţin cu tărie că „ideea de a

[55] Reparaţiile din 1793 au fost menţionate într-o inscripţie care era aşezată peste firida cu icoana hramului, publicată de N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, Bucureşti, 1905, vol. I, pag. 239.

[56] Este vorba de lucrări executate în anul 1882, Cf. I. D. Trajanescu, *Mitropolia din Bucureşti* în *B.C.M.I.*, V, 1912, pag. 154.

[57] Documentul nr. 27 din Anexă.

[58] Maria Golescu, *Un portretist de la începutul veacului al XIX-lea: Zugravul Nicolae Polcovnicul* în *„Artă şi Tehnică Grafică, Buletinul Imprimeriei Statului"*, 1938, caiet 3, pag. 33.

[59] Documentul nr. 25 din Anexă.

[60] Idem nr. 9.

[61] Idem nr. 30.

[62] Idem nr. 27.

[63] Idem nr. 3.

[64] Idem nr. 9.

http://patrimoniu.gov.ro

spăla picturile murale vechi ar trebui pentru totdeauna abandonată" şi susţin pictarea în ulei a întregei biserici[66]. Deşi atât de categorici, pictorii amintiţi sunt totuşi inconsecvenţi în părerile lor. Din raportul lor datat 25 mai 1904, după încheierea lucrărilor, reiese clar că au restaurat fresca[66]. Tot pentru frescă a optat şi Nicolae Vermont cu echipa sa, însă declară „că va trebui multă muncă şi atenţie pentru a fi readuse la starea lor primitivă"[67].

Pentru pictură nouă este Bonardi Gionanni. El este de părere să se repicteze „cu cea mai mare grije şi fidelitate, păstrând întocmai stilul, forma şi coloritul la toate imaginile de pe pereţi, amvon şi icoane". Deducem că, propunerea pe care o făcea în memoriu, cu câteva rânduri mai sus de a curăţa frescele „cât se va putea", clar că nu intenţiona să o aplice[68]. D. Marinescu, mai categoric, propune raderea pereţilor şi refacerea picturii aidoma după vechea distribuţie iconografică.[69] La fel şi Fritz Exner (Elsner!) care este pentru o pictură nouă, în ulei după modelul celei vechi[70]. Ambii îşi motivează propunerea prin starea de degradare a vechii picturi.

Ipolit Strâmbulescu şi C. Artachino, în prima lor ofertă, propun o soluţie de compromis, dar care îşi are meritul că vrea să menţină pictura aşa cum este, accentul fiind pus pe conservarea ei. Se propune o curăţire de fum a picturii din cupole, urmând a fi refăcută doar partea de jos.[71]

Desigur că cercetătorul de azi ar fi interesat mai mult de cunoaşterea metodelor de lucru, dar, aşa cum se întâmplă mai întotdeauna, problema este ocolită de pictori. Totuşi, câţiva din participanţii la concurs au pomenit câte ceva în rapoartele lor şi despre acest aspect. Eugen Voinescu şi colegii lui afirmă că în dorinţa de a restaura fresca „au scăpat în mod radical de vopselele de ulei", iar pentru a asigura matitatea şi posibilitatea de a se spăla oricând fresca „au adoptat materiale care se asimilau cu fresca".Au regăsit desenul vechi al figurilor, gravat pe perete, au completat pictura deteriorată cu ajutorul fragmentelor găsite pe loc şi din alte părţi vechi ale bisericii, care nu au fost restaurate. Nu au făcut retuşuri ale restaurărilor ulterioare „de nici o valoare" şi nu au fixat picturile nespălate, necurăţate „după cum am văzut că se fac", evident de alţii. Ornamentul din friza superioară, fiind alterat l-au înlocuit cu un altul, inspirat din ceea ce au găsit în biserică dar şi de la Tismana.[72]

O imagine de felul cum s-a lucrat, asupra metodelor folosite se poate obţine din raportul echipei N. Vermont, C. Artachino şi ceilalţi. Ea trebuie primită cu rezervă pentru că ei scriu mai mult despre ceea ce, după ei, au stricat ceilalţi concurenţi şi mai puţin despre munca lor. După ei, „toţi concurenţii, afară de grupul subsemnaţilor, au găsit cu cale, unii să şteargă şi să facă cu totul alte figuri, în alt stil şi colorit; alţii, sub masca că au şters pictura până au dat de frescuri (frescuri care nu există decât în minime părţi) au făcut cu totul altceva decât era înainte. Unii concurenţi au revenit peste tot deşi picturile erau în bună stare, cu ulei de in fiert, astfel că picturile lucesc de nu se pot vedea". Mai mult, „deşi picturile erau „a tempera" toţi le-au făcut cu culoare de ulei sau ulei terebentin şi ceară".[73]

În fine, pictorii Ipolit Strâmbulescu şi Dem Serafim care au primit misiunea să readucă spaţiul afectat de concurs la starea iniţială – „reînvechirea picturii" – în speranţa că poate totuşi vor primi comanda pentru întreaga biserică, fac un memoriu în care descriu starea picturii şi propun două soluţii de restaurare: „Fiind pictură de apă, ea nu poate fi spălată şi nici ştearsă cu miez de pâine". De aceea, prima soluţie propusă ar fi: „Să se retencuiască părţile coşcovite şi să se rezugrăvească acele părţi în concordanţă cu restul picturii precum să se îndrepte pictura pe unde e stricată de umezeală" sau, a doua soluţie: „Să se acopere toate părţile unde s-a cojit culoarea fie pe suprafeţe mai mari, fie mai mici, după ce se va fi făcut prima restaurare".[74]

Judecând cele ce s-au întâmplat în primăvara anului 1904 la biserica Mitropoliei din Bucureşti, hotărârea Comisiei Monumentelor Istorice de a nu atribui lucrarea nici unuia din concurenţi s-ar părea să fi fost judicioasă, fiind demn de a fi luată în considerare prudenţa Comisiei. Totodată – o repetăm – o condamnare a pictorilor nu se poate face. Ei, cu metodele lor, se manifestă în limitele epocii, la nivelul cunoştinţelor şi al concepţiilor de restaurare ale timpului în care au trăit. S-a scris mai sus că prima lege privitoare la picturile bisericeşti a apărut în 1912. În perioada interbelică problema este reluată în 1924 când la 18 noiembrie Sfântul Sinod ia o hotărâre privitoare la decoraţia picturală a bisericilor în care

[66] Idem nr. 12.
[67] Idem nr. 25.
[68] Idem nr. 11.
[69] Idem nr. 5.
[70] Idem nr. 7.
[71] Idem nr. 10.
[72] Idem nr. 2.
[73] Idem nr. 25.
[74] Idem nr. 27.
[75] Idem nr. 29.

http://patrimoniu.gov.ro

printre altele se cere înființarea unei școli de zugravi bisericești[75], care se va înființa în baza legii din 1926 „pentru apărarea vechilor picturi bisericești și pentru întemeierea unei școli de zugrăvit".[76] Mai notăm că în 1932 Costin Petrescu va publica la Paris cunoscuta sa lucrare „L'art de la fresque".

Statutul pictorilor și zugravilor bisericești și restaurarea vechilor picturi va fi reglementat prin Legea pentru încurajarea artelor plastice din 4 martie 1937[77] și Regulamentul pentru calificarea pictorilor bisericești autorizați...[78] La 28 mai 1938, articolul 4 din legea sus amintită face precizarea că pentru monumentele istorice este nevoie de o autorizație specială și calificare deosebită.[79]

În 1940 în luna noiembrie s-a înființat „Școala superioară de pictură monumentală și de arte decorative bisericești" de pe lângă Arhiepiscopia Bucureștilor. În 1950 întreaga problematică legată de pictura bisericească trece în subordonarea Patriarhiei Române.

Legile amintite erau suportul legal al delimitării între arta profană „de chevalet" de pictura bisericească. De altfel din perioada interbelică s-a păstrat o bogată bibliografie în care problemele picturii bisericești sunt dezbătute sub diversele lor aspecte. După I. D. Ștefănescu, pe care-l citățm aici, decorurile „de gen apusean", chiar dacă sunt semnate de un N. Grigorescu, Mișu Popp, Tattarăscu „rămân momente istorice și încercări meritorii... interferențe explicabile și scuzabile prin spiritul și scăderile vremii"[80].

În acest context istoric se înscrie și „episodul 1904" pe care l-am prezentat în rândurile de față. În cele ce s-au scris aici s-a încercat să se singularizeze poziția fiecăruia dintre pictori, subliniindu-se trăsăturile care pot constitui un aport la evoluția ideilor de conservare și restaurare a monumentelor istorice în general și a picturii murale în special. În acest sens, un episod în aparență minor – un concurs nefinalizat – oferă posibilitatea unei judecăți de valoare asupra unor înaintași ai lucrărilor de restaurare.

OLIVER VELESCU

---

[75] B.O.R. an. 43 s. II 1925, nr. 9 pag. 548.

[76] *„Monitorul Oficial"* nr. 75 din 31 martie 1926, pag. 4780.

[77] Idem nr. 54 din 6 martie 1937, pag. 2009.

[78] Idem nr. 144 din 26 iunie 1937.

[79] Idem nr. 131 din 10 iunie 1939.

[80] I. D. Ștefănescu, op. cit. pag. VI.

[81] Un rezumat al studiului, V. Damian l-a publicat sub titlul *Pictura „al fresco"* în *„Gazeta Artelor"*, I nr. 11–12, ianuarie 1903, pag. 2–3.

[82] Afirmație făcută în sprijinul atribuirii lucrării pictorului care era italian de origine. Găsim aici o reflectare a campaniei care se desfășura în acea vreme pentru acordarea lucrărilor de artă artiștilor români.

[83] Revine cu o nouă ofertă în 24 martie 1904.

[84] Înregistrat la 16 martie 1904.

[85] La fila 21 a dosarului există o cerere a celor doi pictori din 22 noiembrie 1903, înregistrată tot la 16 martie 1904 prin care cer permisiunea de a prezenta un studiu întocmai „în conformitate cu vederile I.P.S. Mitropolit-Primat", adică, se subînțelege, refacerea din nou a picturii așa cum o prezintă și în memoriul de față. Alt studiu nu se păstrează în acest dosar.

[86] S. Spirescu, str. Franclin nr. 2 (fila 10) și C. Ghiulea, Stabiliment de Arte Grafice, Calea Rahovei nr. 44 (fila 11).

[87] În acest sens se fac comunicări scrise pictorilor înscriși la concurs.

[88] Înregistrat la 12 aprilie 1904.

[89] A se vedea telegrama din 31 mai 1904, sub nr. 26 din Anexă.

[90] Inițial fusese scris de N. Grigorescu, dar este șters și scris deasupra Mirea.

[91] Invitația s-a trimis la 15 iunie 1904.

[92] Lucrarea a fost recepționată la 24 septembrie 1904 de către o comisie formată din P. Gârboviceanu, I. Kalinderu și arh. N. C. Mihăiescu, fiind calificată satisfăcătorare. Urmau să se facă mici îndreptări (fila 59) care fiind terminate la 28 septembrie (fila 57) s-a achitat celor doi pictori și restul sumei datorate.

[93] Au primit un avans de 1 500 lei, și în cursul lucrării alți 1 500 lei. (filele 54 și 55).

http://patrimoniu.gov.ro

1

Bucureşti 1903 februarie 16/19
Fritz Elsner
pictor
48 Calea Griviţei 48

Domnule Arhitect

Ca răspuns la convorbirea ce am avut cu Dvs. zilele trecute referitor la zugrăvitul din nou al sf. Mitropolii, am onoarea a vă face cunoscut că în prezinte am de executat pictura întreagă a bisericii din Azuga din ordinul M. S. Regelui, pictura bisericii Obileşti, proprietatea d-lui A. Filipescu şi în fine lucrări importante de executat la Monteoru. Toate aceste lucrări sunt definitiv angajate iar parte din ele deja începute. Deci, după cum vedeţi sunt cu totul ocupat şi pus astfel în neputinţa d-a răspunde invitaţiunii Dv.

Regret foarte mult că împrejurările sunt astfel că nu mă permit absolut de loc să mă pot ocupa cu o asemenea importantă lucrare, a cărei executare siguramente m-ar fi onorat.

Primiţi...

Fritz Elsner

(fila 4)

2

1903 februarie 19

Domnule Arhitect

În urma invitaţiunii verbale ce mi s-a făcut de dl. Administrator al Casei Bisericii am fost la biserica sf-tei Mitropolii spre a cerceta starea picturei şi am constatat următoarele:

Pictura la intrarea bisericii este într-o stare relativ mai bună, în interior însă, mai ales în cupole şi prin turle este cu totul înegrită de fum şi la curăţit probabil că se va strica aproape toată.

În partea de jos însă, în unele părţi, pictura a fost refăcută şi nu prezintă o importanţă istorică din punctul de vedere al stilului, deci ar putea fi făcută din nou.

După calculele făcute la faţa locului, dacă s-ar restaura pictura în mod radical ar necesita o sumă de 60.000 (şaizeci de mii lei) durând lucrarea un timp de doi ani. Dacă însă numai s-ar spăla şi retuşa pe unde este deteriorată atunci ar necesita numai 35.000 (treizeci şi cinci mii lei) şi s-ar putea face într-un timp de un an şi 4 luni.

Atât la reparaţia radicală cât şi la spălare, schela şi materialul necesar ne vor privi pe noi şi vor intra bineînţeles în sumele notate mai sus.

Primiţi...

pentru: I. Marinescu,
Ipolit Strâmbulescu
C. Artachino
semnează: Strâmbulescu

(fila 16)

3

1903 aprilie 14

Memoriu

Despre interiorul Bisericii sf-tei Mitropolii a Ungro-Vlahiei

Domnule Administrator

Pentru a răspunde mai bine şi mai complet însărcinării ce mi s-a dat cu întocmirea devizului de restaurarea picturei din întreg interiorul Bisericii Sf-tei Mitropolii a Ungro-Vlahiei am crezut de cuviinţă să fac expunerile din memoriul de faţă.

Pentru interesul ce-l port, de a arăta cât mai exact şi mai lămurit starea picturei acestei Biserici, încep chiar prin a face o mică ochire asupra artei decorative monumentale bisericească, din timpurile cele mai vechi, trecând apoi iarăşi, în general, la istoricul decoraţiunii pictoriale a sf-tei Mitropolii a Ungro-Vlahiei şi opiniind în urmă ceea ce e trebuincios a se face.[1]

Prin relaţiunile noastre cu Orientul şi mai ales cu muntele Athos s-a introdus şi la noi de timpuriu pictura Al Fresco aşa că din timpurile cele mai vechi monumentele noastre religioase au fost pictate în această tehnică şi la noi s-a continuat până pe la jumătatea secolului al XIX-lea.

Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, prin voiajurile boierilor noştri şi prin relaţiunile comerciale cu Italia mai ales cu Roma, Veneţia, Ravena etc, şi alte localităţi din ţările Occidentale s-au introdus şi la noi pictura în ulei, care pentru biserici nu poate avea calităţile de trăinicie a tehnicilor vechi.

La biserica sf-tei Mitropolii a Ungro-Vlahiei zidită de Constantin Şerban Basarab la anul 1654 – 58 după minuţioase cercetări am constatat cu deplină încredinţare că pictura primă când s-a zidit biserica a fost executată Al Fresco, dar în decursul timpului i s-a făcut mai multe reparaţiuni fără pricepere, care îi au alterat întru câtva stilul şi caracterul.

Una din aceste reparaţiuni i s-a făcut după toată posibilitatea pe la anul 1793 după cum ne arată chiar inscripţia ce este în pridvor deasupra uşii, la intrare, unde e notat anul 1793. Această restaurare a fost făcută în culori de apă cu clei, care se apropie mult, ca aspect general de pictura Al Fresco, deşi nu are calităţile acesteia din urmă, de a fi rezistentă la curăţire de praf şi fum dar se păstrează curată un timp mai îndelungat, fiind refractară gazelor şi mineralelor care se dizolvă în aer.

O altă reparaţie s-a mai făcut pe la anul 1834 – 39 după cum se vede în inscripţia ce este deasupra uşei de la intare în interior şi care astăzi este acoperită de o parte de balconul de la cor. Această reparaţie s-a făcut în culori de ulei şi culori de apă cu clei; cum că restaurarea în culori de ulei e o condiţie cu totul nepotrivită pentru un monument pictat în Fresco, acesta ne-o probează însuşi locurile reparate care s-au înegrit şi pătat pretutindeni unde s-au reparat, încât nu se mai cunoaşte pictura aproape de loc. Unele părţi executate în ulei se văd mai curate, acestea s-au spălat în mai multe rânduri, dar sunt în mare dezarmonie cu suprafaţa lor lucioasă, faţă de restul, executat în Fresco şi cu reparaţiile făcute cu clei, care se prezintă privirei cu un aspect mat.

O reparaţie mai mică s-a făcut, sunt acum câţiva ani, tot în ulei, care deasemeni a făcut mult rău prin aceia , că au acoperit suprafeţe mari cu vopseli, ca să ascundă toate părţile stricate, după cum lămurit se vede în pridvor, dar nu s-a reuşit pe deplin, căci pretutindeni s-au format nişte pete închise.

Bazat pe acest mic expus istoric, ce l-am simţit trebuincios a-l face, după cum de altfel lesne se poate vedea, opinez prin memoriul de faţă următoarele:

http://patrimoniu.gov.ro

Pentru ca să se facă o adevărată restauraţie ştiinţifică pictura din întreg interiorul bisericii să se aducă în starea în care a fost la început pentru care trebuie curăţită peste tot de toate vopselile ce s-au pus la diferite reparaţii, atât cele făcute cu culori de apă şi clei cât şi cele făcute în ulei, ca să rămână numai acele care au fost puse la început pe tencuiala proaspătă (Al Fresco) şi care nu se mai spală. *În urmă să se facă restauraţie în al fresco seco* (pe uscat) care asemenea nu se spală şi are aproape toate calităţile frescului executat pe tencuiala proaspătă, putându-se spăla la timp şi curăţi de praful şi fumul ce s-ar depune; acestea la părţile unde zidul nu este stricat şi pictura distrusă, iar pe toate părţile unde tencuiala este ruinată sau ameninţată de a cădea sau dacă nu va fi destul de solidă, toate acele părţi se vor executa din nou al fresco (pe tencuiala proaspătă) bineînţeles ca mai înainte va trebui copiate cu cea mai mare scrupulozitate toate desemnurile şi tablourile ce vor fi pe ele, pentru ca în urmă să se execute întocmai.

În fine se va observa cu cea mai mare stricteţe, păzindu-se în totul caracterul stilului, desemnului şi coloritul vechii picturi, împreună cu toate tablourile şi distribuţia care se vede astăzi şi care a fost de la început.

Toate aceste date, cred că vor motiva devizul înaintat odată cu aceasta.

1903 aprilie 14
V. Damian, preot pictor
(filele 17–26)

4

1903 aprilie 14

Devis

pentru restaurarea picturei din întreg interiorul bisericii sf-tei Mitropolii a Ungro-Vlahiei.

Curăţirea peste tot a tuturor văpselilor ce s-au pus la diferitele reparaţii, atât a celor făcute cu culori de apă şi clei, cât şi a celor făcute în olei şi să rămâie numai acelea puse la început pe tencuiala proaspătă adecă Al Fresco. În urmă să se facă restauraţia în Al Fresco seco (sau pe uscat) ca întreg interiorul picturilor pe zid să se aducă în starea ce au avut-o la început şi la timp să se poată spăla şi curăţi de praful şi fumul ce se va depune, aceasta la părţile unde zidul nu este stricat şi pictura distrusă.

Pe toate părţile unde zidul este ruinat sau ameninţă de a cădea sau va fi destul de solid, toate acele părţi se vor executa din nou pe tencuiala proaspătă adecă Al Fresco, după ce întâi se vor copia cu cea mai mare scrupulozitate toate desenile şi tablourile care vor fi pe ele, ca esecuţia să fie întocmai.

Se va observa cu cea mai mare stricteţă, păzindu-se în totul caracterul stilului, desemnurilor şi coloritului vechii picturi, împreună cu toate tablourile şi distribuirea lor după cum se află astăzi şi care au fost de la început.

Toate aceste lucrări executate conştiincios, lucrări în care se cuprinde şi exteriorul cu pridvorul, vor costa suma de 55.000 lei (cincizeci şi cinci mii).

1903 aprilie 14 — V. Damian, preot pictor
str. Belizarie nr. 37
Bucureşti
(fila 19)

5

Bucureşti 1903 aprilie 29

Domnule Director

Subsemnatul Bonardi Giovanni, artist pictor (pictor decorator) stabilit în Bucureşti încă de la 1893 şi posedând autorizaţia ca profesor de pictură seria B. nr. 12880, 30 oct. 902, plus autorizaţia prea sfintei Mitropolii ca pictor bisericesc cu nr. 1908 conform cu noul regulament în urma concursului ţinut în faţa autorităţilor legale, mă ofer să restaurez întreaga pictură din interiorul bisericii sf. Mitropolii care este făcută în frescuri, să curăţ icoanele pictate cu ulei şi să curăţ şi să restaurez pictura amvonului bisericii, reprezentând un total de peste una mie tablouri în următoarele condiţii:

Voi curăţi (pe cât se va putea) funinginea de pe picturi cu un preparat special, voi repicta cu cea mai mare grijă şi fidelitate, păstrând întocmai stilul, forma şi coloritul primitiv la toate imaginile de pe pereţi, amvon şi icoane.

Voi întrebuinţa una schelă, aşa întocmită ca să se poată oficia serviciul religios în tot timpul cât voi lucra până la baza bolţilor, pentru pictura pereţilor inferiori trebuie să mi se puie biserica la dispoziţie şi la această importantă lucrare voi întrebuinţa artişti în majoritate români[82].

Întreaga această restaurare mă angajez să o execut pentru suma de lei patruzeci de mii (40.000). În caz că această lucrare se va cere mai simplificată mă voi mărgini la bugetul Onor. Casei Bisericii.

I° Un acont de trei mii (3.000 lei) la iscălirea contractului pentru a întâmpina parte din cheltuielile necesitate pentru fotografierea diferitelor tablouri, frescurile, icoane etc, pentru instalaţia de aparate electrice, fiind tare întuneric, pentru construcţia schelelor sistematice şi pentru aprovizionarea de material necesar picturii.

II° restul sumei în rate lunare proporţionale cu numărul de metri pătraţi ce vor fi gata în fiecare lună.

Pentru aducerea la îndeplinire al acestui angajament ofer să mi se reţină ca garanţie 6% (şase la sută) din valoarea întregei aceste lucrări, treptat din fiecare rată lunară până la completarea sumei de 2.400. Această garanţie rămânând să mi se achite la recepţia definitivă, adică la completa terminare a lucrărilor ce mă angajez să fac.

Primiţi d-le Director.....
str. Inginerilor 9
Bucureşti
Bonardi Giovanni
(fila 18)

6

1903 mai 5

Domnule Ministru

Subsemnatul pictor D. Marinescu mă oblig a zugrăvi Biserica Sfânta Mitropolie din Bucureşti, în orice stil, fie bizantin sau renessance începând până la terminarea turnei (turlei) cu cheltuiala mea şi dacă atunci o comisie numită de Onor. Minister pentru examinarea acestei lucrări, vor găsi cu cale să continui sau nu, atunci va rămâne toate cheltuielile făcute până atunci asupra mea fără ca eu să pretinz nimic la Onor, Minister.

Primiţi.....

D. Marinescu
str. Sculpturei 15
(fila 5)

7

1903 mai 7

Domnule Administrator

Subsemnatul pictor D. Marinescu, făcând studiu asupra zugrăvelii Bisericii Sfânta Mitropolie din Bucureşti pentru restaurarea ei.

Încercând în mai multe locuri spre a vedea dacă se poate spăla fără a se zugrăvi din nou şi am constatat că este cu neputinţa, decât să se copieze toate tablourile şi icoanele existente, răzând pereţii până la tencuiala şi pe alocurea să

http://patrimoniu.gov.ro

se repare, gruntuindu-se cu spaclu de uleiu, pe care să se recopieze toate aceste tablouri şi icoane, pe la locurile lor.

Această lucrare va cere un timp de cel puţin 10 luni de la începerea lucrării şi până la terminarea sa completă, obligându-mă a începe această lucrare până la terminarea turlei de pictură precum şi toată copierea, gruntuirea cu spaclu de ulei şi schele în toată biserica cu cheltuielile mele, după ce vor vedea această lucrare făcută, mi se va plăti o parte din preţul fixat în contract şi apoi voi continua până la terminarea completă.

Primiţi.....

D. Marinescu 83
str. Sculpturei 15
(fila 6)

8

1903 mai 7

Domnule Ministru

Subscrişii artişti pictori L. Galeota, Girolamo Romeo şi Eug. Voinescu ne oferim a executa lucrările picturale ce sunt a se face la Biserica Mitropoliei din Capitală.

Vom face aceste lucrări după stilul ce ni se va indica şi ne obligăm a le face mult superioare preţului ce On. Minister va fi fixat pentru executarea lor.

Ne supunem a prezenta schiţe relative la aceste lucrări precum şi la lucrări anterioare pentru comparaţiune.

Primiţi.....

L. Galeota
Girolamo Romeo
Eug. Voinescu
(fila 8)

9

1903 mai 12

Domnule Ministru

Pentru completarea celor declarate de subsemnaţii în privinţa restaurării picturilor de la biserica Mitropoliei din Capitală, avem onoarea a face declaraţiunile ce urmează:

În privinţa modului de restaurare [a] acestor picturi, subsemnaţii, având cunoştiinţe speciale în această materie, ne obligăm a conserva picturile existente, având a le curăţa de tot ce este suprapus şi a face să reiasă culorile lor primitive prin mijlocul procedurilor cunoscute, întrebuinţate pentru reînoirea frescurilor antice, retuşând părţile alterate sau deteriorate cu desăvârşire. Iar în ce priveşte unele din ornamente, fiind făcute în timpii din urmă şi nefiind în acord cu stilul şi arta iconografică veche ortodoxă ale picturilor anterioare mult superioare celor ce s-au făcut pe urmă, propunem a se înlocui pe unde trebuie cu motive alese din cele vechi şi aceasta pentru uniformitate.

Aseminea, suntem de părere ca picturile de deasupra stranelor, executate în anii din urmă în mod grosolan desinate prost şi de nici un stil, fiind în dezacord cu celelalte picturi, să se înlocuiască cu altele de aceleaşi stil ca acele din vechime, studiate şi executate cu exactitate şi consciinţă.

În condiţiunile prezentate, aspectul va fi ca şi cum biserica ar fi pictată din nou, plus va conserva stilul curat al epocii în care s-a zidit.

Acelaşi procedeu se va urma pentru icoanele tâmplei, sculpturile în lemn şi pridvor.

În privinţa acestui vestibul sau pridvor, părerea noastră este că cu ocaziunea restaurării, să se conserve pe de-o parte caracterul general al picturilor existente, iar pe de altă să se facă intrarea mai impunătoare, mai conform cu importanţa edificiului prin o ornamentaţie şi picturi cu mozaicuri apropiate cu totalul decoraţiunei. Pentru aceste vom face mai întâi schiţe care se vor supune aprobaţiunii.

Ne obligăm a executa această restaurare, în modul arătat şi să predăm lucrarea făcută după un an şi jumătate sau doi, de la contractare cu preţul de şaptezeci de mii lei, plătiţi în rate.

Schela şi cei doi servitori în permanenţă la ordinele noastre va fi sarcina Casei Bisericii, iar Mitropolia ne va ceda două camere, pentru a depune materialul şi va avea loc convenabil pentru lucrările preparatorii.

Încălzitul bisericii iarna, în timpul lucrului, va fi asemenea în sarcina sf-tei Mitropolii.

Primiţi.....

L. Galeota
Girolamo Romeo
Eug. Voinescu

Bucureşti 12 mai 1903

P. S.

Pentru curăţirea frescurilor vom aduce un lucrător special recomandat de profesorii Academiei.

(fila 7)

10

Mănăstirea Sinaia 1903 august 22

Ofertă

Domnule Şef-Arhitect

Ca răspuns la convorbirea noastră în privinţa restaurării sf-tei Biserica Mitropoliei din Bucureşti am onoarea a vă trimite şi eu devisul pentru această lucrare.

După părerea mea este imposibil prin spălătura ori frecătură de a obţine un rezultat bun pentru restabilirea picturii din biserică.

Mă însărcinez a reface toată pictura în ulei întocmai cum a fost înainte sub următoarele condiţii:

I Ca să mi se plătească pentru spălarea, frecarea ori altă metodă pentru curăţirea, calcarea şi corectarea desemnelor de tablouri, ornamente etc. lei 20 (douăzeci) metrul pătrat.

II Pentru vopsitul (inclusiv reparaţia necesară a vechii tencuielii) lei 5 (cinci) pe metrul pătrat.

III Pentru restabilirea exactă a picturei vechi în ulei după calcheză lei 25 (douăzecişicinci) pe metrul pătrat.

aşa că ar costa în total

Lei 50 (cincizeci) pe metrul pătrat.

După planurile care le-am primit am găsit că biserica posedă aproximativ 3.300 metri pătraţi, aşa că după socoteala mea ar costa aceasta.

Lei 165.000 (unasută şaizeci şi cinci de mii).

Totodată mă oblig a executa în stilul exact zugrăveala în locurile unde nu se află figuri, fără nici un avans la devisul meu.

Primiţi....

F. Exner
(fila 3)

11

1903 septembrie 10

Devis

Subsemnaţii artişti-pictori, elevi absolvenţi ai şcoalei de bele-arte din Bucureşti şi ai academiilor din străinătate, cu studii speciale de pictură religioasă, dorind a restaura picturile murale din biserica sf. Mitropolii, ne-am presintat mai întâi pentru a vedea starea în care ele se găsesc şi în urma unui studiu amănunţit am văzut că sunt deteriorate şi că va trebui multă muncă şi atenţie pentru a fi readuse la starea lor primitivă.

Pentru această lucrare de restaurare a picturilor ne va trebui cel puţin un an şi după calculele făcute va necesita suma de lei 60.000 (şaizeci de mii).

Nicolaie Vermont, profesor la şcoala de Belle Arte
Nicolaie Angelescu
D. Serafim
C. Artachino

http://patrimoniu.gov.ro

12

1903 noiembrie 12[84]

Domnule Ministru

În urma unui studiu detailat, făcut în interiorul catedralei Mitropolitane din Capitala Bucureşti, subsemnaţii L. Galeota şi G. Romeo, artişti pictori; ne-am convins că pentru a da acestei clădiri splendoarea sa veche, nu este posibil altceva decât a se reface conform celor prescrise de regulamentul acum în vigoare al Sfântului Sinod, fiindcă picturile care mai sunt încă se află în cea mai rea stare.

Turlele sunt a se reface din nou, ne mai fiind pe ele nici urmă de pictură, cu mare parte din tencuiala căzute.

Picturile celelalte sunt de tot deteriorate, iar acele din partea inferioară de deasupra stranelor nu numai că sunt de acelaşi stil ca acele din partea superioară, dar sunt prea prost pictate şi nu merită a fi refăcute aşa cum sunt, astfel încât nu rămâne decât prea puţin care ar merita o restaurare.

Asemenea, ideea de a spăla picturile murale vechi, ar trebui pentru totdeauna abandonată şi pentru a se convinge de această n-avem decât să atingem uşor cu degetul aceste picturi şi vom constata că toată culoarea va cădea, fără cea mai mică rezistenţă, fiind de mirare cum aceasta a putut până acum să se ţină pe pereţi.

Prin urmare, ne putând conserva aproape nimic din picturile existente, faţă cu un aspect urât ce ar prezinta un lucru cârpit, ne punem întrebarea dacă s-ar putea sacrifica pentru câteva părţi care mai rezistă încă, restul unui edificiu de importanţa Mitropoliei.

După ce am expus consideraţiunile ce preced, avem onoarea a vă remite ca adaous la cererea noastră din... [alb în text] părerea noastră bine întemeiată, după un studiu special scris[85], că Mitropolia aşa cum este, cere a fi din nou pictată conform Regulamentului Sf. Sinod după stilul şi regulele indicate prin el. Iar dacă s-ar cere, să se conserve câteva picturi din cele vechi, am putea să le reproducem aşa cum sunt ele, acolo unde ar permite dispoziţia generală a decoraţiunii.

Vom executa toată pictura cu ulei mat cu preţ de 70 mii lei, iar dacă s-ar cere aur veritabil suma de 80 mii.

În cazul când propunerea noastră va fi primită, v-om prezinta un proiect cu toate detaliile, pe o scară destul de mare, ca să poată oricine judeca această lucrare.

În aşteptarea unei deciziuni din partea Dv., care să fie în acord cu dorinţa Înalt Prea Sf. Sale Mitropolitului Primat al României, vă rugăm Domnule Ministru să primiţi asigurarea înaltei noastre consideraţiuni.

L. Galeota, Girolamo Romeo

(fila 20)

13

1904 februarie 5
Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice
Serviciul de Arhitectură
nr. 8

Domnule Ministru

„Conform ordinului Dv., am studiat şi am cercetat imediat modul cel mai nimerit pentru a forma cartoanele de copie fotografică, după pictura veche existentă azi la Mitropolia din Bucureşti; aceasta în vederea reînoirii eventuale a acestei picturi".

Au făcut oferte „dl. Ghiulea şeful serviciului fotografic de la Ministerul Lucrărilor Publice (studii şi construcţiuni) şi dl. Spirescu, fotograf de meserie[86] ".

Ghiulea se oferă să facă 40 de clişee de 50 x 60 şi câte trei copii lipite pe carton.

Spirescu se oferă să facă 50 de clişee de 30 x 40 şi câte trei copii pe hârtie, pentru fotografii urmează să facă şi schelă.

arhitect C. Băicoianu
Rezoluţia ministrului
18 februarie 1904
"nu se vor mai face aceste fotografii".
Spiru Haret
(fila 9)

14

1904 martie 15

Rezoluţia ministrului Spiru Haret pe una din ofertele pentru pictarea bisericii Mitropoliei din Bucureşti

În mod prealabil concurenţii pentru refacerea picturilor Mitropoliei vor lucra câte o suprafaţă de 2 metri pătraţi de perete în condiţii cât se poate mai identice, şi nu în partea cea mai văzută a bisericii, şi aceia o vor spăla, curăţi şi restaura locurile stricate. Pe urmă vom lua o decizie definitivă. Înţelegem ca fiecare grupă de concurenţi să aibe câte 2 m.p.; aşa pentru cei 4 semnatari ai acestei petiţii la un loc se vor da 2 m. p.: pentru d-nii Strâmbulescu şi Marinescu tot 2 m.p., etc[87].

Spiru Haret
(fila 15)

15

1904 martie 16

Domnule Ministru

În luna Octombrie trecut, am avut onoarea a vă adresa o petiţie iscălită de noi patru pictori absolvenţi ai şcoalei de belle arte din Bucureşti şi a academiilor speciale de artă din Paris şi München prin care vă cerem să ni se încredinţeze restaurarea picturei din biserica sf-tei Mitropolii din Bucureşti.

Îndrăznim a ne angaja cu această mare lucrare bazându-ne pe lucrări anterioare şi studii speciale cunoscute şi de onor. Minister şi de toţi aceia care cunosc şi apreciază pictura în ţara noastră.

Deoarece până în prezent nu ştim ce soartă a avut acea petiţiune, îndrăznim a repeta cererea noastră arătându-vă că pentru această lucrare fiind necesare studii preparative, o mare parte din picturi lipsind cu desăvârşire ar trebui să începem cât de curând posibil aceste studii pentru ca în mod conştiincios să putem duce la bun sfârşit această importantă lucrare la executarea căreia nu ne gândim de fel la succesul material ci voim ca numele nostru să fie legat de renumele celui mai important monument al Capitalei noastre.

Tot odată ne permitem, să vă amintim că fiind pictori, executăm noi singuri toată pictura şi nu angajăm lucrători decât pentru lucrările absolut secundare ca grunduri etc.

În speranţa că veţi binevoi a da atenţie cererii noastre odată cu mulţumirile noastre respectuoase vă rugăm să primiţi asigurarea profundului nostru devotament.

D. Serafim
C. Artachino
N. Vermont
N. Angelescu

(fila 15)

16

1904 martie 24[88]

Ofertă

Subsemnatul pictor D. Marinescu mă ofer a picta şi a restaura întocmai, în culori de ulei, tot interiorul Bisericii Sfânta Mitropolie din Bucureşti cu preţul de 165.000 lei.

În oferta mea de mai înainte prevăzusem un preţ foarte mic, acum însă, după mai multe studii şi încercări ce le-am făcut am constatat că este cu neputinţă de a se spăla fără să se şteargă vopseaua veche şi prin urmare trebuie să se copieze toate tablourile şi ornamentele existente din interiorul Bisericii, să se refacă gruntuirea cu şpaclu de ulei şi apoi să se recopieze toate prin locurile lor.

Această lucrare, necesită un timp îndelungat şi mari cheltuieli. De aceia, dar vă rog să binevoiţi a face ca oferta mea

http://patrimoniu.gov.ro

de mai înainte să se anuleze, înlocuindu-se cu prezenta ofertă cu suma mai sus arătată.

1904 martie 24

D. Marinescu

(fila 20)

17

1904 aprilie 8

Administrația Casei Bisericii

Proces Verbal

Conform rezoluției d-lui Ministru de pe temeiul no. 7214 din 16 martie a. c. transportându-mă joi 8 aprilie ora 2 p. m. la biserica catedrală a Mitropoliei din București am hotărât porțiunea de pictură pe care să se spele și să o reconstituiască așa cum a fost, fiecare grupă de pictori după oferta făcută.

Aceste porțiuni s-au destinat la intrarea bisericii, în dreapta și în stânga, în loc nu tocmai expus la vederea publicului și spre a nu împiedica de loc oficierea serviciului divin.

Aceste grupe sunt în număr de șase:

1) F. Exner
2) Voinescu, Romeo Girolamo și Galeota
3) Serafim, Artachino, Vermont și Angelescu
4) Strâmbulescu
5)Dumitru Marinescu
6) Ioan Marinescu

Administrator

P. Gârboviceanu

(fila 22)

18

1904 aprilie 20

Domnule Administrator

Subsemnatul Constantin Gheorghiu pictor diplomat al Academiei Regale de Bele Arte din München fiind informat că Onor. Casa Bisericilor ar avea de zugrăvit mai multe biserici și cum subsemnatul specialist în pictura bisericilor, cu onoare vă rog Domnule Administrator să binevoiți a-mi da una din bisericile pentru a executa pictura.

Față de care vă rog a mă admite și la concursul printre candidați trimiși la Mitropolie pentru a face probele necesare în restaurarea picturei Mitropoliei din București.

Primiți....

C. Gheorghiu

str. Sfinților 16 Loco

Rezoluție:

Nu avem nici o biserică. Se construiesc însă biserici în țară și petiționarul se poate adresa acolo unde să fie asemenea construcțiuni.

P. Gârboviceanu

(fila 31)

19

1904 aprilie 26

Domnule Ministru

Subsemnații pictori dorind a ne însărcina cu executarea restaurarei picturilor sfintei Mitropolii vă rugăm să binevoiți a ne încuviința să facem probele ce se cer a se lucra în acest scop.

Binevoiți....

Costin Petrescu, pictor
b-dul Carol 78
Ludovic Basarab
Vasile Alecsandri 6

(fila 32)

20

1904 aprilie 29

Domnilor

Deoarece învoiala a fost ca D-voastră să terminați într-o lună și jumătate de spălat, curățit și restaurat porțiunea de pictură ce vi s-a designat în biserica catedrală a sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei, vă aducem la cunoștiință cum că în caz de nu veți îndeplini până la sus arătatul termen lucrarea cu care v-ați însărcinat, învoiala ce am făcut v-om considera-o ca neavenită. Aceasta v-o comunicăm deoarece au trecut deja trei săptămâni de când vi s-a designat porțiunea de pictură ce ați cerut și totuși nu ați început-o.

Se vor face șase adrese asemenea d-lor:

1) Exner
2) Voinescu, Girolamo și Galeota
3) Serafim, Artachino, Vermont și Angelescu
4) Strâmbulescu
5) Dumitru Marinescu
6) Ion Marinescu

(fila 33, ciornă)

21

1904 mai 18

Domnule Ministru

Subsemnatul Oreste Cantini absolvent al școlii Bele Arte din Perugia (Italia) și autorizat la Sf. Mitropolie, respectuos am onoarea de a vă ruga pe excelența voastră să binevoiți a face ca să fiu admis la concursul ce se va ține la catedrala Mitropoliei.

Cu cel mai distins respect

Oreste Cantini, pictor

(fila 34)

22

1904 mai 18

Domnule Ministru

Subsemnatul pictor de biserici, de mai mulți ani, am executat numeroase lucrări de artă la diferite biserici și clădiri publice și particulare pentru care posed certificate și recomandații, în special de la dl. A. Em. Lahovari, vin cu respect a mă admite la concursul pentru lucrările de pictură ce sunt de executat la sf. biserica Catedrala Mitropoliei pentru ca apreciind și Domnia Voastră talentul meu artistic să pot face apoi și eu oferta pentru executarea lucrărilor ce sunt de făcut.

Primiți...
P. Uberti
pictor
str. Între Gârle 6

(fila 35)

23

1904 mai 19

Domnule Ministru

Subsemnații concurenți la restaurarea picturilor din sft. biserică catedrală a Mitropoliei din Capitală vă aducem la cunoștință că după cinci săptămâni de la începerea concursului, al cărui termen de închidere este la 20 mai, azi 19 mai s-au prezentat noi concurenți.

Protestăm contra acestei dispoziții ca fiind nelegală, deoarece noii concurenți au putut vedea procedurile și lucrările noastre, ele fiind gata.

Primiți vă rog...

D. Marinescu A. Exner Nicolae Vermont
I. R. Galeota G. Romeo C. Artachino
D. Serafim N. Angelescu

D. Sale Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice

(fila 44)

24

1904 mai 24

Concurenții pentru pictura din interiorul sf-tei Mitropolii

Grupa no. I

1) D-nul Voinescu
2) " Romeo terminat

http://patrimoniu.gov.ro

3) " Galeota

Grupa no. II

1) D-nul Exner — termină mâine

Grupa no. III

D-nul D. Marinescu — terminat

Grupa no. IV

1) D-nul Artachino

2) " Serafim

3) " Vermon[t] — terminat

4) " Angelescu

Grupa no. V

1) D-nul Strâmbulescu — terminat

Grupa no. VI

1) D-nul Cantini Oresti — termină mâine

Grupa no. VII

1) D-nul Uberti — terminat

Bucureşti 24 mai 1904 ora 5 p.m.

Rezoluţie:

Se vor ruga d-nii Mirea[90], Kalinderu şi Gr. Cerkez a vedea lucrările şi să-şi dea avizul[91]

Spiru Haret

(ciornă, fila 43)

25

1904 mai 25

Memoriu

Decis fiind de onorabilul Minister să se restaureze pictura din interiorul sf-tei Mitropolii, am fost chemaţi în acelaşi timp cu alţi pictori să facem câţiva metri, ce ni s-au rezervat anume, şi în conformitate cu dorinţa exprimată de Înalt Prea Sf-tul Mitropolit ca probă, restaurarea picturilor vechi.

Subsemnaţii Eug. Voinescu, Girolamo Romeo şi L. Galeota formând un grup de artişti asociaţi şi concurând pentru obţinerea acestei restauraţiuni, fideli condiţiilor cerute de Direcţiunea Casei Bisericii de la care am primit directa însărcinare, suntem datori a arăta Onor Minister. modul cu care am procedat şi cu care am obţinut rezultatul cerut.

Iată cum am procedat în urma unui studiu special. Am curăţit mai întâi peretele ce ni s-a predat de toate murdăriile ce s-au suprapus.

Din suprafaţa desemnată am găsit mai întâi ca o a treia parte cu totul deteriorată.

Am dat apoi, după o curăţire îngrijită şi fină, peste pictura cea mai veche, care domina suprafaţa întregei biserici şi care după noi este cea mai frumoasă şi artistic executată în fresco, găsind totodată şi alte restauraţiuni făcute în diferite epoci, în culori de apă şi alte cu uleiuri, unele asupra corpurilor sfinţilor şi ornamentelor pe sărite şi altele asupra (cele în uleiu) mâinilor şi capetelor.

Am procedat atunci la restaurarea picturii a fresco, având convingerea că ea este cea mai artistic lucrată şi cea mai dominantă.

Am putut mai întâi să scăpăm în mod radical de vopselele de uleiu care la restaurare lăsau pete şi pe urmă, ca să putem conserva părţile a fresco am adoptat, materialele care se asimilau cu culorile a fresco şi care au aceleaşi calităţi, adică matitatea şi posibilitatea de a se spăla oricând.

Acest procedeu ne-a permis să regăsim desenul vechi al figurilor gravat chiar inalterabil pe perete.

Cu aceste proceduri am completat pictura deteriorată cu ajutorul fragmentelor găsite pe loc şi cele din alte părţi vechi ale bisericii, care din fericire n-au fost restaurate, conservând astfel caracterul nealterat al picturilor vechi.

Şi astfel, deşi am lucrat mai mult timp şi mai costisitor, am evitat a face retuşuri asupra restauraţiunilor posterioare de nici o valoare, sau a fixa picturile nespălate, necurăţate, murdare cum au fost şi cum am văzut că se face fie în uleiu care se pătează peste murdărie, fie în apă care se pătează şi se şterge.

Ornamentul din friza superioară medalioanelor fiind alterat de retuşurile succesive, am crezut bine al reînoi cu un motiv găsit în biserică chiar şi altul din biserica mănăstirii Tismana.

La aceasta mărginindu-se lucrarea noastră, credem că ne-am îndeplinit misiunea cu conştiinţa şi sinceritatea artistică şi aşteptăm decisiunea Onor. Minister.

Eugeniu Voinescu, Girolamo Romeo, L. Galeota

(fila 37)

26

Piteşti, 1904 mai 31

Telegramă

Am onoarea a vă anunţa că din pricina ocupaţiunilor n-am putut lua parte la concursul pentru decorarea sfintei Mitropolii.

Dacă dl. Basarab va fi lucrat, rămâne numai pe seama DSale.

Costin Petrescu, pictor

(fila 41)

27

1904 iunie 10

Memoriu

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice prin Onor. Casa Bisericii a luat lăudabila măsură să restaureze picturile unui monument de o mare valoare din punct de vedere istoric, picturile din sft. biserica a Mitropoliei şi în acest scop a intervenit pe lângă toţi artiştii ţării ca să facă câte o probă de restaurăţiune chiar în interiorul acestui sfânt locaş.

Condiţiunile, după dorinţa Înaltului Prelat şi a tuturor oamenilor competenţi din această ţară erau: „să se respecte tot ce se va găsi din picturile din interior şi să se completeze nedepărtându-se de stilul şi coloritul vechii picturi, tot ce se va găsi stricat".

Ideea de a se restaura picturile din acest monument este cu atât mai măreaţă cu cât în acest monument se găseşte pe de-o parte începutul unei noi ere artistice, iar pe de alta, toate acele picturi au fost martore la toate faptele mari, la toate înălţătoarele momente din viaţa acestui popor, şi ar fi fost de neiertat dacă ar fi dispărut aceste nepreţuite relicve.

Condiţiunile concursului deşi erau categorice: „ să se restaureze", cu toate acestea toţi concurenţii, afară de grupul subsemnaţilor au găsit cu cale, unii să şteargă şi să facă cu totul alte figuri, în alt stil şi alt colorit, alţii, sub masca că au şters picturile până au dat de frescuri (*frescuri care nu există decât în minime părţi*) au făcut cu totul altceva de ce era înainte.

Unii din concurenţi au revenit peste tot *deşi erau părţi întregi bune care trebuiau lăsate*, cu culoare de uleiu nefiert, astfel încât picturile lucesc de nu se pot vedea, pe lângă aceasta au făcut lucruri care sunt cu totul departe de ce erau. În definitiv deşi picturile erau *a tempera* toţi le-au făcut cu culoare de ulei sau cu ulei terebentin şi ceară.

A restaura nu înseamnă a acoperi peste tot vechea pictură şi cu substanţe cu totul altele de ce erau înainte, cum au făcut ceilalţi d-ni concurenţi, ci este a curăţa şi drege părţile stricate, după cum chiar ni s-a făcut cunoscut de către onor. Minister al Cultelor prin Administraţia Casei Bisericii prin adresa nr. 5317.

În biserica sfintei Mitropolii se găsesc lucrări de o reală valoare artistică, la care toţi trebuie să privim cu drag şi sfin-

http://patrimoniu.gov.ro

ţenie şi pe care ne vom sili din suflet să le readucem la ceea ce au fost acum 100 de ani când le-au zugrăvit Polcovnicul Nicolae şi Mathei Zugravul, primii artişti Români, care au pus bazele unui început de artă, cu caracter naţional în această mănoasă ţară.

10 iunie 1904 Bucureşti C. Artachino
D. Serafim
N. Angelescu
N. Vermont

(fila 47)

28

1904 iunie 16

Proces Verbal

Subsemnaţii membrii ai Comisiunii Monumentelor Istorice conform înţelegerii luate în precedenta noastră şedinţă din 12 iunie a. c. ne-am transportat la Mitropolie, miercuri 16 iunie 1904 ora 10 a. m. spre a examina rezultatul lucrărilor celor şapte grupe de pictori făcute în urma deciziunii Domnului ministru Haret şi în vederea unei eventuale restaurări a picturii bisericii mitropolitane.

Studiind la faţa locului felul în care sunt executate lucrările model ale pictorilor concurenţi şi găsind că nici una din grupele care au luat parte la concurs nu corespund întocmai aşteptărilor am fost de părere să se renunţe la restaurarea picturilor. Pentru că, însă aceastea au necesitat totuşi o curăţire şi reparaţie, am convenit cu domnii Strâmbulescu şi Serafim să fie însărcinaţi cu repunerea picturilor prelucrate de concurenţi în starea dinainte şi cu curăţirea restului picturei desemnate la concurs, prin mijlocul cel mai simplu astfel ca întreaga pictură să prezinte un tot complet şi uniform. Asemenea le-am dat latitudinea de a întregi pictura acolo unde era stricată cu desăvârşire fie din cauza igrasiei, fie din pricina diferitelor reparaţiuni ce s-au făcut sft-ului locaş în decursul timpului.

Cu această ocazie Comisiunea a mai fost de părere ca geamurile de la turle să fie înlocuite cu altele în stil bizantin ca cele de la ferestrele intermediare, cum şi să se aşeze vitrourile în timpul cel mai scurt posibil.

Membrii Comisiunei: I. Kalinderu
Gr. Tocilescu
Gr. Cerkez
N. Gabrielescu

(filele 48 şi 50)

29

1904 iulie 9

Domnule Administrator

În urma înţelegerii verbale ce am avut cu Domnia Voastră şi ca îndeplinire a hotărârii luată în Consiliul de Administraţie al Casei Bisericii, pentru repararea picturii sfintei Mitropolii numai în locurile unde pereţii s-au retencuit, plus reînvechirea sfinţilor făcuţi de concurenţi; pe când restul picturei să rămână intactă subsemnaţii Dem. Serafim şi Ip. Strâmbulescu ne angajăm să facem această reparaţie pentru suma de lei şase mii, dându-ni-se schela necesară instalată în faţa locului.

Primiţi..... Ip. Strâmbulescu
D. Serafim

DSale Domnului Administrator al Casei Bisericii

Rezoluţie:

Am luat cunoştiinţă şi aprobăm.

Membru Comisiunii Monumentelor Istorice
I. Kalinderu

(fila 51)

30

1904 iulie 9

Domnule Administrator

Subsemnaţii Dem. Serafim şi Ip. Strâmbulescu pictori având onoarea de a fi aleşi şi recomandaţi să restaurăm pictura bisericii sf. Mitropolii în urma ordinului Domniei Voastre verbal am examinat din nou vechea pictură pentru care vă înaintăm astăzi prezentul raport însoţit de două devize asupra restaurării picturii.

Aşa cum se prezintă acum biserica, se vede a fi zugrăvită cu trei feluri de pictură: a fresco, cu apă şi cu ulei sau ceară. Dintre acestea, pictura cu apă acoperă totalitatea bisericii, rămânând numai capetele sfinţilor de jos şi mâinile zugrăvite cu ulei iar fresco pe foarte puţine locuri.

Cum pictura cu apă e foarte puţin rezistentă ea peste tot s-a cojit în bucăţi mai mari sau mai mici lăsând să se vadă tencuiala albă. Pe unde n-a căzut, este tot atât de fragilă că uneori se desface la singura atingere cu unghia. De aceia nu se poate spăla şi chiar ştearsă cu miez de pâine cade pe foarte multe locuri.

Onor. Comisiunea pentru păstrarea monumentelor istorice fiind de părere să se menţină aspectul de acum al picturii cu patina lui veche şi întunecată, sunt două mijloace de restaurare pentru aceasta:

I Să se retencuiască părţile coşcovite şi să se rezugrăvească acele părţi în concordanţă cu restul picturei, precum să se îndrepteze pictura pe unde e stricată de umezeală.

II Să se acopere toate părţile unde s-a cojit coloarea fie pe suprafeţe mai mari fie pe suprafeţe mai mici, după ce se va fi făcut prima restaurare.

Pentru ambele aceste moduri de restaurare vă înaintăm odată cu acestea devizele necesare, rugându-vă ca după ce veţi alege pe cel mai potrivit cu importanţa monumentului în chestiune să binevoiţi a ne comunica cât mai de grabă posibil spre a putea profita de timpul zilelor luminoase de vară ca să începem lucrul.

Primiţi.... Ip. Strâmbulescu str. Avidic nr. 7
D. Serafim str. Fetei nr. 15

Deviz no. 1

pentru refacerea picturei bisericii sfintei Mitropolii

Părţile care necesitează neapărată reparaţii din pictura bisericii sf. Mitropolii sunt:

1. Turla cea mare, ai căror pereţi între ferestre sunt crăpaţi, tencuiala coşcovită, pe alocurea căzută, iar pictura stricată de umezeală pe o suprafaţă cam de două din trei părţi.

2. Turla mijlocie, a cărei boltă (pe care e zugrăvită Sf. Treime) e stricată de umezeală, de asemenea şi pereţii turlei sunt stricaţi în aceleaşi proporţii ca la turla cea mare.

3. Cele două turle mai mici, din dreapta şi stânga au pereţii cu tencuiala crăpată, coşcovită şi stricată de umezeală, jumătate cam din mărimea totală.

4. În biserica femeilor deasupra ferestrelor din dreapta pictura e stricată de o mare pată de umezeală cam de 4 pe 5 metri suprafaţă.

5. Deasupra corului, pe o boltă de asemenea două mari pete de umezeală ocupă cel puţin jumătate din suprafaţa boltei.

6. În tinda bisericii, pe bolta din dreapta sunt două pete mari de umezeală, care au stricat pictura pe o suprafaţă jumătate din mărimea bolţii.

7. Mai toţi sfinţii rezugrăviţi cu ocazia concursului fac pată pe restul picturei vechi, deci trebuie făcută în concordanţă cu aspectul ei total.

Pentru retencuirea părţilor coşcovite şi zugrăvirea lor din nou, pentru îndreptarea picturei pe unde e stricată de ume-

http://patrimoniu.gov.ro

zeală căutând ca părţile zugrăvite din nou şi cele îndreptate să fie absolut în aspectul general de acum al picturei vechi, fără a şterge negreala provenită din fum şi fără a atinge restul picturei ce iese din cadrul celor 7 puncte pomenite mai sus, lucrarea necesită şase luni de lucru şi aproximativ patruzeci mii lei.

Ipolit Strâmbulescu str. Avidic 7
D. Serafim str. Fetei 15

Deviz no. 2.

pentru repararea picturei bisericii sfintei Mitropolii.

În acest deviz se cuprinde lucrarea indicată în primul deviz, adăugându-se repararea întregii picturii interioare a bisericii, îndreptându-se toate sgârieturile şi cojiturile de culoare prin adăugarea locală de culori sau prin rezugrăvirea părţilor care sunt prea şterse de vreme.

Pentru facerea acestor reparaţiuni fără a şterge de fum pictura spre a nu-i ridica patina ei de vechime, lucrarea necesitează aproximativ zece luni de lucru şi zece mii lei.

Ip. Strâmbulescu str. Avidic 7
D. Serafim str. Fetei 15
(filele 52– 53)

31

1904 septembrie 18

Domnule Administrator

Conformându-ne ordinelor Domniei Voastre de a repara pictura bisericii sfintei Mitropolii numai în locurile unde tencuiala a căzut şi s-a tencuit din nou, iar restul picturii să-l lăsăm neatins, avem onoarea a vă face cunoscut că lucrarea în acest fel a fost terminată rugându-vă totodată să binevoiţi a dispune să se facă cuvenita recepţiune"

În acelaşi timp vă rugăm să binevoiţi a ordona să ni se elibereze şi restul de trei mii lei (3.000 lei) cât mai aveam de primit"

Bine voiţi.... Ip. Strâmbulescu
D. Serafim

DSale Domnului Administrator al Casei Bisericii
(fila 56)

RESUME

En 1904 a lieu à Bucarest un concours pour la restauration de la peinture de la cathédrale métropolitaine. La participation de 18 peintres, groupés en équipe ou individuellement, nous donne la possibilité de connaître les conceptions sur la restauration de la peinture murale dans une époque, où les notions comme „repeinte", „nettoyage" recevaient des sens différents.

Toutes les documents concernant ce problème sont recuillis dans un dossier intitulé „La réfection des peintures de la cathédrale métropolitaine de Bucarest", qui se conserve aux Archives d'Etat, fond M. Culte nr. 3891/1904. Ce dossier inédit qui a été étudié par l'auteur, contient les memoires et les autres documents, provenant des peintres concurrents. En étudiant tous ces documents, on peut voir la manière dont les aspects méthodologiques se détachent pour aborder le sujet des travaux de restauration de la peinture, ainsi que des données concernant les téchnologies utilisées au début du siècle, pour des pareils travaux. Un élément commun, indifférement de la solution de la restauration proposée est celui de la documentation historique et l'enregistrement de l'ancienne peinture, par le moyen du décalquage, réproduction, ou photographie.

On constate une grande diversité des techniques utilisées, en partant de „l'action de ramener la peinture dans son premier état, jusqu'à „peindre de nouveau à l'huile". L'existence des plusieurs couches de peinture détermine de différentes options pour la restauration, soit en opinant pour la fresque originelle, soit pour des différentes couches superposées. Dans ce sens, historiquement parlant, les justifications théoretiques des auteurs sont extremement valeureuses. Les technologies utilisées – des consolidations, des retouches, des couleurs d'eau ou d'huile, des nettoyages – tous reflétent la phase incipiente de l'activite de restauration de la peinture murale, les peintres en se manifestant dans les limites de l'époque, au niveau des connaissances et des conceptions de restauration du temps où ils ont veçu.

Dans ce sens-là, un épisod, apparément de moindre importance, un concours pas finalisé, offre la possibilité d'un jugement de valeur, sur les prédécesseurs de la restauration.

(O.V.)

http://patrimoniu.gov.ro